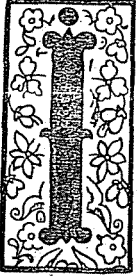

Doğu-Batı Tahlili

Cahid BALTACI

İNSANLIĞIN ilk beşiği ve ilk medeniyetlerin menbaı olan doğu, asırlar boyunca dünyaya ışık saçtıktan sonra batının yükseldiği devirde iç ve dış sebeplerle parlaklığını kaybetmeye başladı. İslâm doğuyu içine alan ve hızla devam eden bu tereddi, kısa zamanda doğunun bütün müesseselerinde kendini gösterdi. Doğuda yine buna en çok dayanabi-

len, şarkın son medeniyetini getirmiş olan İslâm oldu. Fakat zamanın akışı onu da inkızaza icbar etti. Bunun neticesinde İslâm milletleri itikadî, ameli ve siyasi mezhep, tarikat ve cereyanlara ayrılarak bazıları esasta, bazıları da teferruatta birleşemez oldular. Bu hercümerç içinde bazı gruplar, İslâm'ın olmayan bir takım fikir ve inançları da İslâm dünyasına aktarmaktan geri durmadılar. Bunun neticesinde İslâm doğu 19. asrın sonunda varlığını devam ettirme gücünü kaybederek evvelâ küçük küçük devletçiklere ayrıldı ve takiben de batının istilâsına uğradı. Bu istilâ hareketinin bütün doğu ve bilhassa İslâm doğu için en acı yönü sadece askeri bir istilâ oluşu değil, ondan daha çok kültürel bir emperyalizmin oluşudur. Çünkü doğu hareketleri itibariyle askeri bir istilâyı hazmedememekte ve küçük bir silkinişle ondan kurtulmaktadır. Tarihte bunun çok örnekleri mevcuttur. Fakat büyük kitlelerce anlaşılabilmesi güç olan kültür emperyalizminden silkinememek kolay olmamaktadır. Bunun içindir ki, İslâm doğu halâ ondan kurtulamamıştır. Bu ise İslâm'ın fikir ve kültür plânında kendi vatanında esaretidir. Bu, o kadar kötü ve girift bir esarettir ki, bugün onun müdafaası İslâm'ın kendi çocuklarının yapılmakta ve bütün İslâm âleminde camilerin kapıları sonuna kadar açık oldukları halde İslâm, bir türlü sokağa taşamamaktadır.

Bu hareketin doğuda daha çok İslâm dünyasına

yöneltmiş olmasının sebebi ise, İslâm'ın diğer doğu dinlerinden farklı olarak fert ve cemiyetler için hukuki, iktisadi ve sosyal, her sahada bir hayat nizamı getirmiş olmasındandır. Zira emperyalistlerin kalpteki imanla sinegoktaki ibadetten korku ve endişeleri yoktur.

Bugün umumî panoraması bu olan İslâm dünyası, gerilemeye başladığı günden beri acaba hangi kıymetlerini kaybetmiş, hangileri ayakta kalabilmiş ve yeni neler kazanmıştır?

1 — İslâm dünyasında kaybedilen hayati müesseselerin başında din gelmektedir. Din, tamamen kaybedilmiş midir? Hayır. Ancak din anlayışı kısırlaştırılarak İslâm'ın dışındaki dinlere karşı hakim olan bakış İslâm'a yöneltilmiştir. «Din vicdan işidir. Din işi başka, dünya işi başka» felsefesi altında İslâmın sosyo-ekonomik bütünlüğü atılmış ve hıristiyanlıkta olduğu gibi sadece itikat ve bazı ibadetlere inhisar ettirilmiştir.

2 — Dine bağlı olarak gelişen ahlâk müessesesi de ona paralel olarak sukuta yüz tutmuş ve en küçük hayat ünitesi olan aileden, en büyüğünü meydana getiren millet ailesine kadar her müesseseye İslâm dışı ahlâk hulûl etmiştir. Bugün ne baba oğlundan, ne oğul babasından, ne koca karısından, ne karı kocasından, ne hoca talebesinden, ne talebe hocasından, ne patron işçiden, ne işçi patrandan, ne memur amirden, ne amir memurdan memnun... İslâm diyarında dışarıdan sokulan ve mahallelerde gizlenen fuhsun sokağa taşması, cinayet endeksinin her gün süratle yükselmesi, sokaklarda kıyafetinden cinsiyetinin tesbiti mümkün olmayan gürûhun durmadan kalabalıklaşmasının en büyük sebebi ahlâk buhranıdır.

3 — İslâm'ın bir bölümünü meydana getiren ve cemiyette her türlü anarşiyi önleyerek nizamı sağlayan hukuk müessesesi de kendi doğrultusunda ge-

rekli tekâmülü gösteremedi ve bir takım baskıların da tesiriyle pek çok İslâm memleketinde yıkılarak, yerini başka hukuklara terketti. Hatta bu vadede o kadar ileri girdi ki bazı İslâm memleketlerinde klâsik Roma ve Anglasoksan hukuklarının öğretilimi yapıldığı halde İslâm Hukuku tarih olarak dahi okutulmaz oldu. Bazılarında ise İslâm Hukukunun sadece ferdiyetle ilgili fıkıh kısmı okutulmakla iktifa edildi. Yeniden bünyeye adepte edilmek istenilen batı hukuku ise, birtakım intibak güçlüklerinden dolayı topluma nizam ve huzur getirmede başarılı olamadı. Bu huzursuzluk ve tatminsizlik bazı İslâm ülkelerinde gizli veya açık bir iç savaşın doğmasına sebep oldu.

4 — İslâm doğuda son zamanlara kadar hukukun bir dahı olarak devam eden ve bugüne kadar müstakil bir kodifikasyonu yapılmayan iktisat da tarihe karışırken, ancak bazı memleketlerde cüz'î bir kısmıyla unutulmadı. Son harplerle dünyaya hakim olan sefalet, iktisadı toplum için en gözde bir müessesese haline getirilirken müslümanlar da bu akıma uyarak yeni iktisadî doktrinlere kucak açtılar. Bunun neticesinde İslâm doğuda kapitalist, karma, sosyalist ve marksist ekonomiye kadar her türlü ekonomik doktrin denenmeye başladı. Fakat ne acıdır ki doğunun morfolojik bünye hususiyeti iyice hesaplanmadan yapılan bu denemeler de doğuya madî refah yerine arası derin hatlarla ayrılan farklı sınıflar, sefalet ve dışarıdan sömürülme getirdi.

5 — İslâm'ın temel müesseselerinden biri olan ve insanlara medenî olma imkânı hazırlayan maarif müessesesi de tarihin sahifelerine karıştı. İlk olarak asr-ı saadette kurulan ve onu takibeden devirlerde gelişerek batıya örnek olan ilim müesseselerinden eser kalmadı. Son nesil, yanlış bir batılılaşma anlayışı ile bu ilim ve irfan yuvalarının hepsini ortadan kaldırırken yerine batı örneğine uygun yeni okullar getirdi. Vaktiyle Gazalileri, Seyyid Şerif Cürcanileri, Ali Kuşçuları, Molla Hüsrevleri, İbn-i Kemalleri ve Ebu's-Sundları yetiştiren bu müesseseler, iç ve dış tesirlerle bu fonksiyonlarını kaybederek doğuyu yıkmaya matuf cereyanların istismar vasıtası olmaya başlamasıyla ıslahı gerekirken, onların yerine kurulanlar da aynı seviyeden başlamaktan kurtulamadılar. Kuruluşundan bu yana tanınmış ilim adamları yetiştiremedikleri gibi, batı veya kuzeyden gelen ve esasta doğuya zat olan yeni cereyanların istismar vasıtası olmaktan da kendilerini koruyamadılar. Batı, Rus, veya Çin kültürü baskısı altında bulunan bu yeni okullar, birçok İslâm ülkesini anarşiye sürüklediler. Hatta bazı üniversiteler memleket güvenliği için büyük bir tehlike haline geldi. Bütün bunlar bize, İslâm doğuda eğitim ve öğretimin de gerçekten iflas ettiğini göstermektedir.

6 — Mazide doğu medeniyetinde önemli bir yeri olan san'at, son devirde asliyetini kaybederek soysuzlaştı. Mimaride Sinan'ı, musikide İtrî'yi, edebiyatta Fuzulî ve Baki'yi, hat sanatında Şeyh Hamidullah, Karahisari ve nihayet Hamitleri son nesil ismen olsun duymaktan mahrum kaldı. Bunların yerine konulmak istenilen batı mimarisi ba-

tı musikisi ve batı edebiyatı doğunun bünyesinde büyük rahneler açtı ve doğu çocuğuna aşağılık duygusunu telkin etti. Böylece doğu estetik duygu ve sanatlardan mahrum kaldı.

Görülüyor ki, İslâm doğu bütün halinde kendi kıymetlerini muhafaza edememiş ve İslâm doğrultusundan hayli inhiraf etmiştir. Yıkılan müesseselerin yerine batıdan veya kuzeyden yenileri getirilmiş ise de bunlar doğunun bünyesine uymadığından bir takım yeni problemlerin ve huzursuzlukların doğmasına sebep olmuştur. Bunların neticesinde de İslâm doğu, gerilikten kurtulamamış ve ileri milletlerle arasındaki mesafe devamlı uzamıştır.

Bütün bunlarla beraber İslâm doğunun bütün halinde iflas etmiş olduğunu ileri sürecek kadar da bir karamsarlık içinde değiliz. Bir kere, geçmişte kendisini en yüksek merhalelere yükselten aslı kaynakları elinde bulundurmakta ve her şeye rağmen onları atmamaktadır. Diğer bir ifade ile İslâm doğu, Mao'nun kültür ihtilâline benzer bir ifnaya düçar olup her şeyini kaybetmemiştir. Saniyen dışarıdan gelen cereyanlar doğu insanını, batı insanı kadar materyalist de yapamamıştır. Demek oluyor ki insan unsuru yönünden büyük ölçüde hala sağlamdır. Diğer taraftan hem madde kaynakları bakımından da doğu hala bakirdir. İyi bir sevk ve idare doğuyu iktisaden çabuk kalkındırabilir. İnang yönünden ise müstesrikleri yanıtacak niteliktedir. Doğuda din batıda olduğu gibi devlet desteği ve güçlü bir organize ile değil, kalplere yerleşmiş sağlam bir iman ve iştiyakla kabullenilmiş bir duygu olarak yaşamaktadır. Dine olan baskılara rağmen...

İslâm Doğunun tesiriyle 19. asırda rönesans ve reform hareketlerini başarmaya muvaffak olan batı, doğunun çöküşünden sonra parlamaya başlamıştır. İslâm'ın bir ilim dini olarak doğduğu asırda Avrupa, ilim ve fikir düşmanı Hıristiyanlığın tesiri altında koyu bir cehalet hatta «Obscurantisme : karanlıkçılık» içinde yüzyordu. Bu taassup içinde ilmi yasaklıyor ve alimleri çok feci şekilde cezalandırıyordu. Hıristiyanlara para mukabilinde cennetin anahtarlarını satan ve günahlarını bağışlayan Kili-se'nin baskısı 15 ve 16. asırlardan sonra batı üzerinde daha da artmış ve çekilmez hale gelmişti. Bu devirde yaşamış ve dünyanın hem kendi etrafında hem de güneş etrafında döndüğünü tesbit etmiş olan Lehli Copernic, bununla kiliseye karşı büyük bir suç işlediğini hissederek kanaatını ölünceye kadar gizlemek mecburiyetinde kalmış ve «De Revolutioibus Orbium Ceelestium» adlı meşhur eseri de ancak 70 yaşında vefat ettikten sonra ortaya çıkabilmiştir. 16-17. asırlarda yaşayan İtalyan alimi Galilée ise Copernic'i teyid eden eserinden dolayı 70 yaşında Engizisyon mahkemesine verilmiş ve Kitab-ı Mukaddese mugayir eser yazdığından dolayı görüşünü mahkeme huzurunda diz çökerek red ve inkâra mecbur edilmişti. Bu ilim adamına yapılan zulüm bununla da kalmadı. Ölünceye kadar bir eve kapatıldı ve Copernic nazariyesine dayanarak kainatta bir çok dünyaların var olduğunu ve bunların ruhunun da Allah olduğunu ileri süren İtalyan filozofu Jordano Bruno da,, Roma Engizisyon mah-

kemesinin kararı ile diri diri yakılarak idam edilmişti.

Mazisi böyle karanlık olan batı, nasıl olmuş da bu durumdan kurtularak ileri bir dünya haline gelmiş ve bugün batıyı ayakta tutan müesseseler nelerdir?

Garbın medenileşmesi, batılıların İslâm doğu ile olan münasebetleri neticesinde gerçekleşmiştir. Askeri, siyasi, ilmi ve iktisadi sahalardaki münasebetler Hıristiyan batı üzerinde büyük tesirler icra etmiştir. Milâdın 732 senesinde Endülüs İslâm ordusunun başında bulunan **Abdurrahman el-Kafıkı**, Fransa'daki **Poitiers** muharebesinde haçlılarla karşı karşıya gelirken İslâm medeniyetinin bazı unsurlarını da beraberinde getiriyordu. Keza, 655-782 seneleri arasında Emevilerle Abbasiler İstanbul'u fethetmek için giriştikleri seferlerde yine İslâm medeniyetinin bazı şubelerini Bizansa kadar getiriyorlardı. Bunları müdrik olan bazı tarafsız Avrupa müellifleri, İslâm ordularının o zaman muvaffak olamamalarını Avrupa için büyük kayıp olarak tavsif etmektedirler. Nitekim yine onlardan biri «**tarihten Müslümanları silseniz, ilmi rönesansımız geri kalmış olur**» demektedir.

Diğer taraftan İslâm ülkesinde ilk kâğıt imalâhanesi 794 M. tarihinde **Harun Resid**'in vezirinin oğlu el-Fazl tarafından Bağdat'ta açılırken, yine Müslümanlar bunu 950'de İspanya'ya getirdiler ve oradan da 1102'de Sicilya'ya, 1228'de Almanya'ya ve 1309 tarihinde İngiltere'ye geçti.

Bunların dışında tıp, matematik, fizik, astronomi gibi daha bir çok ilim şubelerinin doğudan batıya nasıl geçmiş olduklarını kronolojik olarak takip etmek mümkündür. Ancak misalleri çoğaltmak tahlilimizin sınırını aşmaktadır. Fakat şunu da ifade etmek zorundayız ki, batı, bir taraftan doğuyla münasebetini devam ettirirken, diğer taraftan eski Yunanı inceliyor ve diğer taraftan da her iki kaynaktan aldıklarını değerlendirerek onlara yenilerini katıyordu. Şu halde batı böyle ciddi bir çalışma ile karanlık devirlerini arkada bıraktı ve 19. asırda sosyal, iktisadi ve sınıflar büyük inkılabları başardı. Bunlara muvazî olarak bütün müesseselerini kurdu.

Ortaçağda batı, hıristiyanlığın emrindeydi, son asırda bunu yıkarak ilmin emrine girdi ve pozitif sahada yükseldi. Yani batı, ilmin zaferini ilân ederek dini mahkûm etti. Bunu yapmaya da mecburdu.

Zira Hıristiyanlık tahrif edilerek esnekliğini kaybetmiş ve katı kalıplar içerisine sokulmuştu. Ancak batı, ilme bağlanıp dini geri iterken hiç farkına varmadan materyalizmi doğurdu ve materyalist bir nesli vücuda getirdi. Diğer taraftan batı, ahlâkı dini temellerden uzak bir takım felsefi görüşlere dayandırmakla toplumu, rölâtif bazı müeyyidelerle başbaşa bırakarak köklü bir ahlâk müessesesi kuramadı.

Batıda ilim müesseseleri, teşkilâtlı ve metodik çalışmalar yapmakla devamlı olarak batının yükselmesini sağlamakta ve birçok müesseseleri de bunlar ayakta tutmaktadır. Çünkü her müessese için gerekli elemanı bunlar yetiştirmektedir.

Batının asıl başarısı ise sanayi inkılabında meydana gelmiştir. Ancak bugünkü sarhoş neslin bu hamleyi aynı hızla devam ettirebileceği şüphelidir. Köklü tedbirler alınmazsa belki yakın bir gelecekte kurulmuş çarkları bile bu nesil döndüremeyecektir.

Bütün bunlardan sonra netice olarak diyebiliriz ki, doğuda da batıda da yıkılan ve ayakta duran müesseseler mevcuttur. Şu halde doğunun batıdan ve batının da doğudan alabilecekleri müesseseler vardır. Bununla beraber batı doğudan yeni şeyler almaya pek talip görünmüyor. Belki şimdiye kadar aldığından fazlasına bünyesi de mütehammil değil. Ahırsa batı diye bir şey kalmaz, doğunun batıda yeniden doğuşu olur. Binaenaleyh iş doğuya düşmektedir. Yani doğu batıdan bazı şeyler almak zorunda ve durumundadır. Çünkü kendisinden alınan şeylere yenileri ilâve edilmiştir ki, onlar doğuda mevcut değildir. Ancak bu, doğu ile batının sentezi manasına gelmez. Eğer böyle bir sentez yapılmaya çalışılırsa o zaman da doğu diye bir şey kalmaz. Zira doğu ile batı ayrı ayrı bünyelere sahiptirler ve onlar için sentez değil, olsa olsa bir karışım düşünülebilir ki, o da kozmopolit bir topluluktan başka bir şey olamaz. O halde doğu, batı ile olan münasebetinde bunu daima göz önünde tutmalı ve kendisini yok edecek bir senteze girmemelidir. **Meşhur İngiliz şairi Rudyard Kipling**'in şu sözü, şahsi-yetli doğu ve batı için bir ölçü olmalıdır:

«East is East and West is West

And never the twain shall meet.

Doğu, doğudur ve Batı, batıdır.

Ve asla bu iki şey birbirine mutabık gelmeyecektir.

